

„... И ПИСМАТА СА ПРЕКРАСНИ, НАПОЕНИ С ГОРЕЩ ПАТРИОТИЗЪМ...“

(Две новооткрити писма на Иван Вазов)

АНДРЕЙ ПЕЧИЛКОВ

През 1930 г. под редакцията на Михаил Арнаудов се отпечатва посмъртно академичното издание на Иван Шишманов под наслов: „Ив. Вазов. Спомени и документи.“ (С., БАН, 1930, XII, 380 с.). В него Шишманов помества повече от 130 Вазови писма и бележки до видния български учен. През 1947 г. се появиха и писмата на поета до Евгения Марс („Писма на Иван Вазов до Евгения Марс“ — С., 1947, 176 с.). Тези писма възлизат на около 115 броя и са писани между 1906 и 1921 г.

През 1949 г. Институтът за българска литература при БАН под редакцията на Николай Лилиев осъществи ново интересно книжовно издание: „Иван Вазов. Сборник от спомени, материали и документи“ (С., БАН, 1949, 403 с.). В него Михаил Арнаудов наред с „неизвестни стихотворения на Иван Вазов“ за първи път помества и 25 Вазови писма до Спас Вацов, писани през периода 1878—1885 г., както и до други лица — Константин Иречек, Васил Д. Стоянов, Светослав Миларов, Димитър Ризов, студента в Пражката музикална академия Димитър Хаджигеоргиев (подготвил юбилейния химн, посветен на Иван Вазов), режисьора на Народния театър Павел Ивановски (русин по народност). В същия сборник са поместени и издирените от Симеон Радев т. нар. „Неиздадени писма на Иван Вазов до Константин Величков“ — всичко 24 на брой.

В 1955 г. пак Институтът за българска литература при БАН отпечати сборника „Иван Вазов. Непубликувани писма“ (С., БАН, 1955, 215 с.), в който са поместени 337 неизвестни дотогава писма на Вазов до Атанас Т. Илиев, Въла Вазова-Фетваджиева, Георги Вазов, Иван Шишманов, Михаил Маджаров, Никола Начев, Стефан Костов, Стефан Бобчев и други лица.

През 1956 г. Емил Стефанов помести част от Вазовите писма до д-р Кръстьо Кръстев (сп. „Септември“, 1956, № 9, с. 177—194).

През 1957 г. излиза т. XX от Събраните съчинения на Иван Вазов (С., Бълг. писател, 1957, 735 с.). В него бяха включени всички по-значителни епистолярни материали от посочените източници. Публикуваха се за пръв път и няколко — към печатаните вече — до Иван Шишманов, Кирил Христов, Евгения Марс, Кръстьо Кръстев и други лица — писма и други материали. Заслуга на съставителите на Събраните съчинения е, че при подготовката на тома са отстранени редица неточности, извършена е датировка на немалко от печатаните материали.

След излизането на XX том от Събраните съчинения на Иван Вазов интересът към епистолярното наследство на писателя още повече нарасна.

В т. VIII на Известията на Института за литература при БАН (1959, с. 287—327) се появиха ценните, смятани дълго време за изгубени писма на Константин Величков до Иван Вазов от емигрантския период, публикувани от Величко Вълчев. В т. IX на същите Известия (1960, с. 317—393) пак от Величко Вълчев се поместиха писмата на други кореспонденти на поета от същия период (от В. Д. Стоянов, Д. Илков, С. П. Вацов, Ст. Л. Костов, д-р К. Кръстев, В. В. Уманов-Каплуновски, С. С. Бобчев, М. Маджаров, както и от Георги Вазов, Съба Вазова, Въла Вазова и Никола Вазов). К. Каратодорова отпечата няколко писма на Вазов до Иван Е. Гешов (в „Народна култура“, 1969, №37), а единичният „Вазов лист“ (1970) излезе с нови 17 Вазови писма до различни адресати. Писмовна кореспонденция на Вазов беше публикувана от Анастас Примовски, Димо Минев, Е. Велинова, Иван Богданов, Илия Тодоров, Жельо Авджиев и др. в списанията „Септември“, „Литературна мисъл“, „Родопи“, „Литературна история“, във в. „Литературен фронт“ и в други издания.

Ценен принос за проучване на Вазовото епистолярно наследство са публикувани от съветския изследвач Виталий И. Злиднев 12 писма на нашия поет до неговия руски кореспондент и преводач Владимир Уманов-Каплуновски, съпроводени с богат научен коментар („Славянский архив. Сборник статей и материалов“. М., 1961, с. 240—257). По-късно същият автор помести нови три писма („Советское славяноведение“, 1975, № 5, с. 76—78).

Известно е, че в Загреб се пази Вазовата кореспонденция с хърватския лекар и културно-обществен деец д-р Фран Гундрум-Ориовчанин (1856—1919). В България тази кореспонденция бе публикувана от Величко Вълчев и Илия Конев (Известия на Института за литература, т. X, 1961, с. 185—220).

През 1968 г. в Смолян бе чествувана 110-годишнината от рождението на големия родопски книжовник, народоук и общественик Христо Попконстантинов. В поредицата значими прояви, посветени на Попконстантинов, се открояваше и организираната тогава научна сесия. В един от основните доклади — на ст. н. с. Анастас Примовски под наслов „Виден книжовник и общественик“ (поместен по-късно в сб. „Христо Попконстантинов 1858—1968 г.“, Смолян — ОСИК и БИД, 1970, с. 13—32) се показват отново писмата на Иван Вазов до Христо Попконстантинов: едното (от 21 юли 1889 г.) е свързано с печатането на романа „Под игото“ в Сборника за народни умотворения, наука и книжнина — кн. I—III, 1890 г., а другото (от 14 декември 1897 г.) се отнася — по думите на Вазов (вече министър) — до съставянето на „съкратен отчет на дебатите на Народното събрание по бюджета на просвещението“.

През 1976 г. Михаил Арнаудов подготви и бе отпечатано второто издание на Иван Шишмановия труд „Иван Вазов. Спомени и документи“ (С., Бълг. писател, 1976, 479 с.). В този обемист труд, след компетентния предговор на Михаил Арнаудов, както от първото, така и от сегашното издание са поместени интересните спомени и бележки на Иван Шишманов — „Животът на поета, както ми го разказа сам той“, „Нашите срещи 1915—1920 г.“, „Вазов за своите творби“, „Вазов и войните“. В специален раздел „Вазови писма до мене“ са поместени писмата на Иван Вазов до Иван Шишманов (с. 277—358), в които се разкрива богатият и разнообразен душевен живот на поета, мъчителните минути и радостните мигове, неговата нравствена същност и творческа сила. В т. нар. „Добавки“ (с. 419—421) Михаил Арнаудов публикува и четири неизвестни писма на Вазов до Стефан Бобчев, Васил Добринов, Стилиян Чилингиров и Евтим Спространов, издирени от личния архивен фонд на Иван Шишманов, съхраняван в Архива на БАН.

През 1974—1979 г. „Български писател“ подготви и отпечати капиталното издание Събрани съчинения на Вазов, състоящи се от 22 тома. В последните два от тях (и двата са от 1979 г.) са включени всички известни досега писма на Иван Вазов за периода 1872—1921 г., възлизащи на 1050 броя. Речените два тома са най-пълната публикация на писмовното наследство на Иван Вазов.

С това почти се считаше, че Вазовото епистолярно богатство е вече известно и публикувано. Но в навечерието на 70-годишнината от смъртта на Иван Вазов (1991 г.) Смолянският държавен архив се сдобил с две нови и неизвестни досега негови писма. И двете са предадени в Държавния архив от ст. преподавателя в Учителския институт — Смолян Димитър В. Димитров — син на родопския писател и книжовник Васил Димитров — Янтай Кавалов, и са част от личния фонд на последния.

Първото писмо е пощенска картичка (разм. 9/14 см) с дата 20 септември 1920 г. и е писано от София. Второто му писмо е на писмовен (пощенски) лист (размер 13.4/20.7 см) и носи дата 22 август 1921 г. То също е изпратено от София. И двете са адресирани до бургаския адвокат Григор Кацаров.

Кой е Григор Кацаров?

Григор Костадинов Кацаров (12. III. 1870—24. VIII. 1955) е виден бургаски адвокат.

Роден е в средногорското селище Златица. Произхожда от будно и родолюбиво семейство. Баща му, активен деятел на националноосвободителното движение, подпомагал дейците на Априлското въстание. Григор Кацаров като дете лично се е срещал с Георги Бенковски, който често е отсядал в техния дом.

Отначало учи в родното си селище, а после завършва Софийската гимназия. Постъпва на работа като чиновник в Министерството на финансите. Работи и в личния кабинет на Фердинанд. Впоследствие лично князът му издействувал стипендия и той заминава да учи юридически науки в Женева. По-късно се премества в Лозана и Цюрих.

След завършване на право Григор Кацаров работи като съдия в няколко български града. От Пазарджик е преместен в Бургас, където работи като държавен адвокат до пенсионирането си през 1928 г. През 1929 г. се преселва в София, където умира¹.

Като адвокат в Бургас Григор Кацаров е търсил неколнократно Вазовата помощ за пледиране каузата на България пред европейски държавници. Именно това показват и тук поместените от нас писма.

Ето и пълния текст на писмата:

П и с м о № 1.

20 септември 1920 г.

София

Господин
Григор Кацаров
адвокат
в Бургас

Прося извинение, че късно отговарям на вашето писмо, пристигнало през мое отсъствие от София.

¹ Изказвам благодарност на г-н Кирил Кънев — адвокат от Бургас, който ми предостави обилни биографични данни за Григор Кацаров.

Идеята ви е прекрасна, както и съдържанието на *посланието*. Незнам сега дали не е вече късно вече — понеже злото е станало. Но аз мисля пак да го изпратите до английския държавник. Нека му се набият в главата истини, които той в умопомрачението си пренебрегва:

Благодаря ви крайно за любезните към мен думи в писмото ви и ви моля да приемете изрази на отличното ми почитанше.

Ваш: И. Вазов.

Писмото можете да изпратите по пощата.

П и с м о № 2.

Драги г. Кацаров,

Отсъствах от София, та късно получих вашето писмо с прибавените към него до Лоид Джорджа² и Кантора.

Вашите родолюбиви чувства и мъки за отечеството издават една благородна българска душа. И писмата са прекрасни, напоени с горещ патриотизъм — те са просто възвишени.

Но вие искате моя съвет. Ето го: не пращайте тия писма. Безполезно е, няма (да)³ трогнат каменни сърдца! Ако Лоид Джордж⁴ беше способен за какво да е хуманно чувство, не би постъпил тъй зверски и немилостиво с България. По дяволите да иде! Не му правете тая чест.

Сърдечен поздрав

И. В а з о в

София

22 авг. 1921

Какви са най-общите изводи, които могат на първо време да се направят от поместените Вазови две новооткрити писма?

Първо. Досега нашата литературоведческа наука познаваше само едно-единствено писмо на Иван Вазов до Григор Кацаров (от 29 октомври 1920 г.), с което Вазов му благодарил за „приветите и благопожеланията“ по случай неговия юбилей (Срв. Събрани съчинения. Т. XXII. С., 1979, с. 198). Новооткритите две писма (и двете до Григор Кацаров) посочват, че кореспонденцията на Иван Вазов с бургаския адвокат Григор Кацаров е по-широка.

Второ. Последното известно писмо, поместено в т. XXII от Събраните съчинения на Иван Вазов, е до брат му Борис, с дата 4 юни 1921 г. (ако не се смята другото писмо — пак до Борис Вазов, което (по отношение на датировката е идентифицирано само с годината си — 1921). По-горе поместеното писмо на Иван Вазов до Григор Кацаров е с дата 22 август 1921 г., т. е. писано е близо два и половина — три месеца по-късно от последното известно писмо от живота на Иван Вазов. И точно след един месец — на 22 септември 1921 г. Иван Вазов умира.

Трето. И от двете писма на Вазов личи, че той не е безразличен към тежните на своя народ по разкъсващата се гръд на България след 1919 г. и с болка е преживял жестокостта на Ньойския договор. Известно е, че в резултат на откъсването на българските земи след злокобния Ньой на 1919 година пострадаха и родопчани. Бялото море, което — както се казва — беше белите дробове на Родоп, бе загубено. Тези две писма идат още веднъж да покажат чувствата, които патриархът на българската литература Иван Вазов е хранил към тракийци и родопчани, една част от които в онези години загубиха родната си земя. . .

² Така е в текста.

³ В оригиналния текст думата е изпусната.

⁴ Така е в текста.